

– Hakemli Makale –

MUHAMMED KUDSÎ EL-BOZKIRÎ'YE ÂİT BİR İSTİ'ÂRE RİSÂLESİ

Kadriye YILMAZ

Yrd. Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi

kyilmaz32tr@gmail.com

ÖZ

Bu araştırma, İran'ın Kum şehrindeki *Ayat-Allah el-Uzma Maraşî Necefi Büyük Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu*'nun 1490 numaralı mecmuası içinde yer alan bir *isti'âre* risâle hakkındadır. Beş varaklık bu mensûr risâle ile ilgili inceleme ve değerlendirmenin ardından yazının sonuna risâlenin transkripsiyonlu metni ve varakların resimleri de eklenmiştir.

Risâlenin yazarı on dokuzuncu yüzyılda Konya'nın Bozkır nâhiyesinde yaşamış olan, medrese ve tekke geleneğinden beslenen Hoca Memiş Efendi'dir. Karacahisar ve çevresinde müderrislik yapan Memiş Efendi'nin, *isti'âre* şerhi/hâşiyesi türünde medrese için kaleme aldığı (1235/1820) metnine, Adanalı Şeyh Mustafa tarafından kendisinin icâzeti için bazı ilâveler (hâşiyeler ve ta'lik) yapılmıştır.

Risâlede *isti'âre* konusu Cürcânî, Sekkâkî, Kazvîni, 'İsâmeddin el-İsferâyîni gibi belâgat âlimlerinin görüşleri ve örnekleri çerçevesinde izah edilmektedir.

Anahtar kelimeler: Belâgat, isti'âre, şerh, hâşiyeler, Muhammed Beğşehrî

A METAPHOR BOOKLET EDITED BY MUHAMMED KUDSÎ EL-BOZKIRÎ

This paper is about a metaphor booklet in number 1490 journal at *Ayat-Allah el-Uzma Maraşî Necefi Grand Library Turkish Writing Catalog*. After giving thesis and information about the prose booklet that is including five leafs, a transcription text is added. This booklet is written by Hoca Memiş Efendi who lived Konya Bozkır district and nourished by tradition of madrasah and dervish lodge. Memiş Efendi who teached near by Karacahisar and its sphere, after writed his text about metaphor paraphrase for madrasah, added some suplement (annotation, talik) for madrasah's ratification of Adanalı Şeyh Mustafa. The issue of metaphor is clarified by the views and samples of Cürcânî, Sekkâkî, Kazvîni and 'İsâm who are high theoreticians of rhetoric studies.

Keywords: Rhetoric, metaphor, commentary, supercommentary, Muhammed Beğşehrî

Geliş Tarihi: 17.10.2017

Yayına Kabul Tarihi: 25.12.2017

GİRİŞ

Düşünceleri, doğru ve etkili bir biçimde aktarmanın kurallarını gösteren *belâgat ilmi*, İslâmiyetin başlangıcında tefsire bağlı iken Cürçânî (ö. 471/1078), Zemahşerî (ö. 538/1143), Râzî (ö. 606/1209), Sekkâkî (ö.626/1229), Kazvînî (ö.739/1338) gibi bilginlerin çalışmaları ile sağlam bir disipline dönüşür. Fars ve Türk belâgatçiler, Kur'ân-ı Kerîm ile kurdukları sıkı bağın sonucu, İslâmiyet'in ilk dönemlerinde araştırmalarını âyet örnekleri ve Arapça üzerinden geliştirmiş ve bu hazırlık safhasının ardından kendi dillerinde yetkin çalışmalara yönelmişlerdir. Türk belâgatinin kökleri, İbn Sînâ (ö. 428/1037) ve onun *delâlet/işâret* teorisine dayandırılır¹. Başta Aristoteles (M.Ö. 322) olmak üzere klasik Yunan retoriğinin de inceliklerini kavramış bu düşünürün, *delâlet* ("signification") meseleleri hakkında Arapça ortaya koyduğu teorileri, dil üzerinde çalışan Doğu ve Batılı bilginlerce asırlardır takip edilerek geliştirilmektedir².

Belâgat konusunun Türkçe olarak kaleme alınması, on beşinci yüzyılı bulur. Fâtih'in hocası ve kurduğu Sahn-ı Semân'larından yedincisinin müderrislerinden Molla Lütî (ö. 900/1495), yüz beş yapraktan oluşan *Risâle-i Mevlânâ Lütî*'si ile bu ilmi, Türkçede müstakil bir zemine oturtmayı başarır³. Sonrasında İsmail Ankaravî (ö. 1041/1631)'nin medrese öğrencilerine hazırladığı *Miftâhü'l-belâgâ Misbâhü'l-fesâhâ'sı* (Belâgatin Anahtarı Fesâhatin Kandili) ile Ahmed Cevdet'in (ö. 1312/1895), hukuk mektebi ders kitabı *Belâgat-i Osmâniyye'si* (Osmanlının Belâgati, 1299/1882) arasında bu sahada çok sayıda Türkçe eser telif edilir. Bu son kitap, sistemde ulaşılan olgunluk kadar, örnek seçimi bakımından da bu geleneğin on dokuzuncu yüzyılda vardığı derece için bir ölçüttür. Ancak bu ivmeler bile Fransız retoriğindeki yeni yaklaşımların ve Batılı terimlerin dile girip, Sekkâkî'den beri kullanılan belâgatin sağlam ve katı üçlü formatının (*me'ânî, beyân, bedî*) sorgulanmasını durduramamış ve yenileşme kendini iyiden iyiye hissettirmeye başlamıştır. Paşa'nın *Belâgat-i Osmâniyye'si* çevresinde başta Abdurrahman Süreyyâ (ö. 1321/1904) tarafından, daha isminden başlatılan tartışmalara rağmen, bu alanda asıl değişim, asrın bir diğer ünlü ismi,

¹ Rıza Filizok, *Anlam Analizine Giriş* (İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 2001), s. 10.

² Kadriye Yılmaz Orak, *Belâgat Geleneğimiz ve Belâgat-i Lisân-ı Osmânî*, (İstanbul: Kitabevi, 2013), s. 389.

³ Mustafa Aksoy, "*Molla Lütî'nin Risâle-i Mevlânâ Lütî'si*", (yüksek lisans tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1991), s. II.

Recaîzâde Ekrem (ö.1323/1914)'in mülkiyeliler için hazırladığı, *Talîm-i Edebiyat'ı* (Edebiyat Öğretimi, 1882) ile gerçekleştirdi⁴.

Anılan bu telif eserlerin ve bunları hazırlayan tercüme ve şerh türlerindeki çok sayıda el yazmasının güncel yaklaşımlara sunulması ve bazı tarihî boşlukları doldurmaya katkı sağlaması beklenmektedir⁵. Ders kitapları ve muhtasar metinlerin basit izâhından tutun da ince tartışma ve eleştirilere uzanan geniş şerh literatürü, bilginlerimizin *kaynak metin, şerh, hâşiye* ve *ta'lik* sıralamasına dayalı tedricî bir yöntemle araştırmalarını yürüttüklerini göstermektedir. Geçmişte bu metot sayesinde medrese öğretim elemanları, belirgin sınıflandırma sistemleri kurarak zaman, mekân tanımayan ve herkese açık bir düşünce forumu/meclisi oluşturmayı başarmışlardır:

“Bütünüyle *Miftâhu'l-Ulûm*'a dayanan belâgat şerh geleneği, “biyografik taksonomi/ sınıflama” olarak isimlendirebileceğimiz bir özelliğe sahiptir. Bu, şu anlama gelmektedir: Kendilerini bir şekilde Sekkâkî'nin çalışmasıyla ilişkilendiren üç yüzden fazla metin, kısır ve sabit tekrarların biçimsiz bir kolleksiyonunu oluşturmazlar. Daha çok, biz burada beş önemli veya “birincil” metnin (*el-Miftâh, et-Telhîs, el-Mutavvel, el-Muhtasar* ve *el-Misbâh*), kendilerini çevrelemiş sonraki çalışmalar için bir temel olarak hizmet gördüğü bir yapıyı çıkarabiliriz. Sekkâkî, Kazvîni, Taftazânî ve Cürçânî, sadece Ortaçağ profesörü için bir yetki seçimini değil, aynı zamanda geleneğe şekil ve tanım kazandıran bir yapıyı temsil etmektedirler.

Belâgatın kavramsal sorunları açısından, bu yapı, muhtemelen büyük bir sonuç ortaya çıkarmaz. Bununla birlikte, bu, sözkonusu farklı yazarlar arasındaki ilişkileri hissettirerek şerh faaliyetinde önemli bir fonksiyon icra etmiş; şerhi gerçek (yani Taftazânî ve Cürçânî) ve algısal (yani Sekkâkî ve Kazvîni) insanî etkileşime bağlamış, aksi konumda kuru ve cansız bir ürün olacak şeye bir hayatîyet kazandırmıştır⁶.

Gerçekten de Sekkâkî'nin (ö.626/1229) *Miftâhu'l-ulûm*'unun (İlimlerin Anahtarı) üçüncü bölümü, İslâm belâgat bilimi ve öğretiminde “telhîs”, “şerh” ve “hâşiye” yöntemleri için birincil bir metne dönüşür. 1300 ve 1500'lü yıllarda, İslâm müderrislerinin en popüler ders ve el kitabı şüphesiz odur⁷.

⁴ Kazım Yetiş, *Belâgattan Retoriğe* (İstanbul: Kitabevi, 2006), s. 260.

⁵ İsmail Kara, “Unuttuklarını Hatırla! Şerh ve Hâşiye Meselesine Dair Birkaç Not”, *Divân Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, 15/28 (2010): s. 5.

⁶ Hilliam Smyth, “Bir Yorum Geleneğinde Tartışma: Sekkâkî'nin Miftâhu'l-Ulûm'unun Akademik Mirası”, çev. Ö. Kara. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 47 (2014): 176.

⁷ On beşinci ve on altıncı asırlarda Fâtilh'in Sahn-ı Semân'ına müderris olmak isteyen adaylar, fıkıh, kelâm yanında belâgat için *Miftâh*'tan imtihan olunurlardı. *Yirmili, otuzlu ve kırklı* (müderrisine yirmi, otuz ve kırk akçe verilen) medreselerdeki belâgat dersleri, bu kitaptan yürütülürdü. Otuzlu medreseler, burada Miftâh şerhleri okutulması irâde kılındığından “Miftâh medârisi” olarak da anılmıştır. Kısacası

Sadeddin et-Taftazânî (ö. 792/1390) ve Seyyid Şerîf el-Cürçânî (ö. 816/1413) görüşlerini bu metne dayanarak (“gerçek şerh”) geliştirebilirler. Miftâh’tan sonra üzerine çok sayıda şerh yazılan belâgat kitabı, Kazvî’nin *Telhîsu’l-Miftâh*’ıdır (Miftâh’ın Özeti) -Daha sonra bu kitabını, *el-Îzâh* (Açıklama) adlı çalışması ile kendisi dahi şerh eder-. Aslına bakılırsa *Telhîs* adlı eser de *Miftâhu’l-ulûm’un* özetlerinden biridir. Ancak Kazvî’nin isti’âre gibi bazı esaslı meselelerde Sekkâkî’ye itirazları ve bunun için kitabında özel bir fasıl ayırmış olması, kısır bir tekrara düşmeyip “algısal şerh”e yöneldiğinin kanıtıdır⁸.

Belâgatin “beyân” bölümünün mecâz (trope) türlerinden olan *isti’âre* (metafor), benzerlik ilişkisine bağlı düşünme formlarını, hayal ve sembolik kullanımları içerdiğinden diğer terimlerden ayrılarak tek başına da ele alınabilmiştir. İsti’âre çalışmaları için referans kaynak, Ebü’l-Kâsım b. Ebî Bekr el-Leysî es-Semerkandî’nin (ö. 888/1483’ten sonra) meşhur *Ferâ’idü’l-Fevâ’id*’i (Faydalı Noktalar) -yaygın adı ile *er-Risâletü’s-Semerkandiyye* (Semerkandî’nin Risâlesi)- olur⁹. Semerkandî’yi meşhûr eden bu risâleye yapılan şerhler arasında Ebû İshâk ‘İsâmüddîn İbrâhîm b. Muhammed b. Arabşâh el-İsferâyînî’ninki (ö. 945/1538)¹⁰, en tanınmışıdır¹¹. Bu şerhe de, Ali el-İsferâyînî, Hasan ez-Zîbârî, Halil Fevzi Efendi, Muhammed Ali es-Sabbân, Muhammed Sâdık el-Erzincanî ve daha pek çok Arap, Fars ve Türk belâgatçisi tarafından “ta’lîkât” şeklinde açıklamalarda bulunulmuştur. Semerkandî’nin risâlesine yapılan diğer bir şerh de Mahmûd el-Antâkî’ye ait olup buna Hüseyin el-Aydinî (Karatepeli) hâşiyesi ve Zîbârî’nin hâşiyesine de Abdullah el-Amâsî’nin yaptığı hâşiyeler, Türkçe isti’âre zincirinin birer halkalarıdır¹².

Miftâh ve şerhleri, bir medrese öğrencisi için zarurî ve temel alandı. Bk. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmîye Teşkilâtı* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1988), s. 11, 13, 26-27; Cahid Baltacı, *HV-HVI. Yüzyıllarda Osmanlı Medreseleri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2005), II, 110, 121-123.

⁸ Smyth, “Bir Yorum Geleneğinde Tartışma: Sekkâkî’nin Miftâhu’l-Ulûm’unun Akademik Mirası”, s. 166-171.

⁹ İsmail Durmuş, “Semerkanî, Ebü’l-Kâsım”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, 36, 472-473.

¹⁰ Durmuş, “İsferâyînî, İsâmüddîn”, *DİA*, 22, 516-517.

¹¹ Semerkandî’nin *Ferâ’idü’l-Fevâ’id er-Risâletü’s-Semerkandiyye* şerh ve hâşiyeleri için bk. Carl Brockelmann, Carl, *Geschichte der Arabischen Litteratur* (Berlin: Verlag von Emil Felber, 1902), II, 193-194. Bu şerh ve hâşiyelerin başlıcaları, Ali Kuşçu, Sabbân ve Ahmed Dahlân’ın *el-İsti’ârât* adlı risâleleri, Yûsuf Müsellem’in *en-Nazarîyyetü’l-istibdâliyye li’l-isti’âre*, Arapzâde Mehmed Emin Efendi’nin *er-Risâletü’l-Emîniyye fi’l-isti’âre*, Ebülmeyâmin Mustafa Efendi’nin *Risâle fi’l-isti’âre*, Ahmed b. Muhammed el-Hamevî’nin *Dürrü’l-ibârât ve gurerü’l-işârât fı tahkiki me’âni’l-isti’ârât*’ıdır. Bk. İ. Durmuş-İ. Pala, “İstiâre”, *DİA*, 23, 316.

¹² Tevfik Rüştü Topuzoğlu, “Hâşîye”, *DİA*, 16, 421; Sedat Şensoy, “Şerh”, *DİA*, 38, 557.

Bu bağlamda araştırmamız, İran'ın Kum kentindeki *Ayat-Allah el-Uzma Maraşî Necefi Büyük Kütüphanesi*'nin Türkçe Yazmalar bölümünde 1490'lı mecmua içinde bulunan (vr.126^a-130^b) Türkçe bir isti'âre risâlesini anlama çabasıdır. Aynı mecmuada (241 yaprak) ayrıca fıkıh, akâid, kâfiye konularında Arapça ve Türkçe karışık olarak sıralanan başka eserler de yer almaktadır. Öncesinde İsferyâinî'ye ait Arapça bir şerh (vr.109^b-120^a, istinsâh tarihi: yok) ile Semerkandî'nin *Ferâ'idü'l-fevâ'id*'inin eksik bir nüshası (vr.122^b-124^a, istinsâh tarihi: H.1233/1818) bulunmaktadır.

Bu iki metnin sonrasında gelen üzerinde çalışılan beş varaklık Türkçe isti'âre risâlesi hakkında kütüphane katalogundan yararlanarak¹³ tespit edilen bilgiler şöyledir:

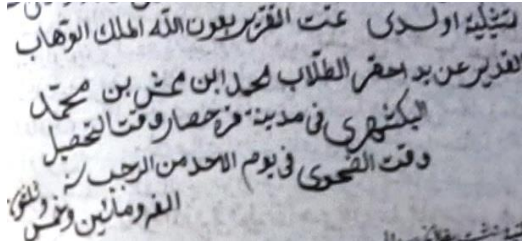
<i>Başlangıcı:</i>	بیان استعاره بعد زماندن بر قطعه مکاندن قطعیه تشبیه اولندی نه شمول...
<i>Bitişi:</i>	... ذکر اولندی اندن هیئت اولی مفهومی مراد اولندی استعاره تمثیلیه اولدی تمت التقریر...
<i>Metnin konusu:</i>	İsti'âre çeşitlerinin nisbet, edât, ihbâr, hey'et gibi konularda ne anlama geldiğinden bahseden edebî bir risâledir. Müellif, eskî nazariyecilerden Sekkâkî, Kazvînî, İsferyâinî gibi çok sayıda âlimin görüşlerini araştırmaktadır.
<i>Yazı çeşidi:</i>	neshe mâyl rik'a
<i>Kâtibi:</i>	Muhammed bin Muhsin bin Muhammed Beğşehrî
<i>Yazıldığı tarih:</i>	H. Receb 1235/M.Nisan 1820
<i>Yazıldığı yer:</i>	Kara Hisar
<i>Kâğıt çeşidi:</i>	Frengî
<i>Sayfa adedi:</i>	5 (126 ^b -130 ^b)
<i>Satır sayısı:</i>	22
<i>Ölçüleri:</i>	22.2 x 16 (16 x 10)
<i>Cildi:</i>	siyâh meşin
<i>Kâğıdı ve mürekkebi:</i>	âhârlı, siyâh mürekkep, başlıklar kırmızı mürekkep

Burada risâlenin yazarı, “Muhammed bin Muhsin bin Muhammed Beğşehrî” olarak gösterilmesine rağmen yazmanın aslı incelendiğinde “Muhsin”in doğrusunun “Memiş” olduğu tespit edilerek bu kişinin Muhammed b. Mustafa b. İsa (d. 1198/1784-ö.1269/1852) olduğu ortaya konulmuştur. Halk arasında “Memiş Efendi” lakabıyla tanınan bu zat, Hâdimî medrese geleneğine bağlı, bilgi ile şer'î esasları temel alan Nakşî-Hâlidî bir tasavvuf anlayışına öncülük eden bir müderristir. Konya Bozkır'a bağlı Aliçerçi

¹³ Hosein Mottaghi, *Catalogue of The Turkish Manuscripts in The Great Library of Ayatollah al-Uzma Marashi Najafi in Komz*, (İran, 2002), s. 22-23.

Köyü'nde doğmuş, Karacahisar, Kayseri, İstanbul, Trakya Tırhalı, Hadim ve Alanya medreselerinde ders tamamladıktan sonra tekrar Karacahisar'a dönmüştür. Şam'a geçerek Hâlid el-Bağdadî (ö. 1242/1827) ile görüşmesinin ardından Karacahisar, Hocaköyü (Bozkır Üçpınar) ve Seydişehir'de dersler vermiş, Çavuş'ta yetmiş bir yaşında iken vefat etmiştir. 1866 yılında yaptırılan türbesine (Çavuş Beldesi, Konya-Seydişehir karayolunun 70. km.sindedir), Hacı Said Beyin (Sultan II. Abdülhamid'in annesi Valide Sultanın kethüdası) isteği ile 1896'da bir şadırvan ilâve edilerek ziyarete açılmıştır. Memiş Efendi, geniş bir kütüphane oluşturmasına rağmen göç zorunluluğu ve sonrasında yaşanan üzücü hadiseler sebebiyle kitapları emanet ettiği kişilerce korunamamıştır¹⁴.

Aile kökleri Maraş'a dayanan bir âlim olan Maraşî Necefî (1897-1990) tarafından İran'ın Kum şehrinde kurulan kütüphanede bir mecmuada rastladığımız bu risalenin Memiş Efendi'nin kaybolan ders notlarından biri olduğu, metnin sonundaki şu kayıttan anlaşılmaktadır:

“Temme eṭ-takrîru bi-‘avnillahi’l-mülki’l-Vehhâb el-Ḳadîri ‘an yedi ahḳari’t-tullâb Muḥammed ibn Memiş bin Muḥammed el-Begşehrî fî medîneti Ḳara Ḥişâr vaḳti’t-tahşîl vaḳti’ḍ-ḍuhavî fî yevmi’l-eḫad mine’r-Receb sene elfe ve mâ’in ve ḥams ve şeleşün” (*Risâle-i İsti‘âre*, vr.130^b/8-12).

Kendisini *öğrencilerin en hakiri* (“ahkarü’t-tullâb”) olarak anan **Muhammed ibni Memiş bin Muhammed el-Begşehrî**’nin Hicrî 1235 yılı Recep ayının birinci günü (M. 14 Nisan 1820) Karahisâr’da risâlesini bitirdiğini beyan ettiği kaydı, bu tarihte yaşının otuz beş olduğuna işaret etmektedir.

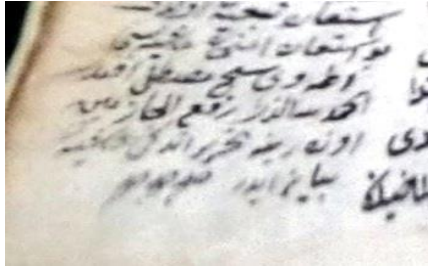
Bu dönemde Memiş Efendi’nin yaşadığı çevrede, yedi faal medrese olduğu (Bozkır, Karaardıç, Avdan, Karacahisar, Hocaköy, Meyre ve Erdoğan köylerinde) ve onun tahsil için küçük yaşta Karacahisar’da bulunan medreseye gönderildiği, akrabaları olan Ebû Saîd Hâdimî’nin talebelerinden

¹⁴ İsmail Bilgili-Ahmet Çelik, *Muhammed Kudsî El-Bozkırî* (Konya: Ekdağ, 2008), s. 105, 33.

İbrahim el-Bozkırî el-Karacahisarî ve o ölünce de oğlu Muhammed b. İbrahim el-Bozkırî el-Karacahisarî'den dersler aldığı ve seyahatlerinin ardından Karacahisar'a dönerek müderrislik yaptığı nakledilmektedir¹⁵. Bundan dolayı, yukarıda o günlerde "Karahisar" olarak geçen yerin, bugünkü Konya ilinin Bozkır ilçesindeki "Karacahisar" köyü olduğu netleşmektedir.

Dersi sağlamaştırarak tamamlamak anlamına gelen "temme et-takrîru" ibâresi de risâlenin bir medrese için kaleme alındığını doğrular. Nitekim Osmanlı müderrisleri, derslerini devamlı tekrar edip/ettirip sağlamaştırdıklarından, "karar" kökünden gelen "mukarrir" ismiyle de anılmışlardı. Medreselerde kadro seçimleri de verilen meselede adayların takrîrlerinin dinlenmesi ve bunun hakkında yazdıkları risâlelerinin incelenmesi usûlüne göre yapılmaktaydı¹⁶. Kısacası "temme et-takrîru" kaydı ve "an yedi ahkari't-tullâb" ibareleri, Memiş Efendi'nin bu risâleyi medresede ders takrîri için hazırlamış olduğu fikrini desteklemektedir.

Unvan sayfasından başlayarak (vr.126^a) bütün derkenârlarında ve son sayfasında başka bir elden çıkan *hâşiyeler* (supercommentary) ile ayrıca bu hâşiyelerin üstlerine eklenmiş *ta'likat*lara rastlanmaktadır¹⁷. Bunlardan birinde **Adanavî Şeyh Mustafa Efendi** tarafından "imtihân hâşiyesi" olarak ilâve edildiklerine dair şu kayda yer verilmiştir:

"bu isti'âre imtihân hâşiyesi Aţanavî Şeyh Muştafâ Efendi elhamdü lillâhillezî ref'ü'l-mücâz minhü üzerine tahrîr etdügi hâşiyeyi beyân ider" (*Risâle-i İstî'âre*, vr.127^a/20-24).

¹⁵ Bilgili-Çelik, *Muhammed Kudsî El-Bozkırî* s. 41.

¹⁶ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmîye Teşkilâtı*, s. 63.

¹⁷ Hazırladığımız transkripsiyonlu metinde hâşiyeler, itâlik harflerle, ta'likâtlar ise iki çizgi arasındaki itâlik harfler (-...-) kullanılarak gösterilmektedir.

Buradaki “imtihân hâşiyesi” ve “ref’ü’l-mücâz¹⁸” ibâreleri, Adanavî Mustafa Efendi’nin bunları imtihân için eklediğini ve başlangıcında

Ey birâder zuhur oldı gün gibi mâhiyyetün

Hîç birine beñzemezsin yetmiş iki milletün (vr.126^a)

beytine yer vermesi -ki bütün risâledeki tek nazım örneğidir- başarılı olarak icâzetini aldığı göstermektedir.

Bu kısımlarda Mustafa Efendi, yaptığı düzeltmeleri göstermek için seçtiği “صح” (*sahh* / *sahha*: düzeltildi) kısaltmasını, on üç yerde kullanır. Bazılarında bir defa *sahh* (“صح”) dediği gibi bazen iki (“صح صح”) bazen de üç defa (“صح صح صح”) yan yana getirerek bunları vurguladığı da olur. Ayrıca iki yerde *sahh minhu* (منه: “*minhu*”, ondan, ondan alındı) ifadesini de kullanır¹⁹. Bu hâşiyelerde iki yerde açık açık kendi ismini (Mustafa) parafe ettiği görülmektedir (126^a/33, 130^b/10).

Risâlenin, başında herhangi bir başlık bulunmamasına rağmen kütüphane kataloğunda *İsti’âre* olarak isimlendirilmiştir²⁰. Yer aldığı mecmuanın fihristinde ise adı, *İsti’âre Tercümesi* (vr.5^b) olarak geçmektedir. Ancak metin incelendiğinde yapılan gönderme ve izâhlar, bir *şerh* veya *hâşiy*e olması ihtimâlini de düşündürmektedir. Metinde açıklamaların öncesinde şârihlerin tercih ettiği anahtar kelime olan “kavlühû/ - kavlihi”(o dedi) ibârelerinin kullanımı da bunu güçlendirmektedir.

“Ta’bîrû’l-isti’âre fî’l-hey’eti ‘alâ mesleki’l-İşâm”, “Ta’bîrû’l-isti’âreti’l-mekniyye ‘alâ mezhebi’s-Sekkâkî”, “Ta’bîrû’l-mekniyye ‘alâ mezhebi’l-Hatîb hâkezâ” başlıkların tercihi de ‘İsâm, Sekkâkî, Kazvînî gibi belâgat ilminin önemli üstatlarının görüşlerine izah getiren bir metin olarak kabulünü gerektirmektedir. Medrese için kaleme alındığının açıklandığı *takririni tamamlama kaydı* da metnin tercüme değil, *şerh*/hâşiye olması yargısını pekiştirmektedir. Buna göre Kum Mar’âşî Kütüphanesi’nde

¹⁸ Osmanlıda tahsilini tamamlayan talebelere verilen belgeye *icâzetnâme*, bu belgeyi alanlara *mücâz* talebesine *icâzetnâme* verebilen müderrislere ise *müciz ders-i âm* denilmektedir Bk. Mehmet Zeki Pakalın, “Medrese”, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Millî Eğitim, 1993), II, 438.

¹⁹ En fazla *sahh* kaydı, 127^a ve 130^a varaklarında görülmektedir. Metindeki *sahh* kayıtları ile bunların varak ve satır numaraları şöyledir: 126^b/4 *sahh*, 126^b/4 *sahh minhu*, 126^b/1(3) *sahh*, 126^b/1(22) *sahh*, 127^a/3-3(5) *minhu sah*, 127^a/25 (5) *sahh sah* *sahh*, 127^a/24 (25) *sahh sah* *sahh*, 127^a/1(8) *sahh*, 128^b/7(9) *sahh sah*, 130^a/1(2) *sahh sah*, 130^a/1(7) *sahh*, 130^a/4(11) *sahh sah*, 130^a/1(15) *sahh*.

²⁰ Mottaghi, *Catalogue of The Turkish Manuscripts in The Great Library of Ayatollah al-Uzma Marashi Najaf in Kom*, s. 22.

“tercüme” olarak gösterilmesi, risâlenin yer aldığı mecmuanın fihristinde bir hata olduğuna işaret etmektedir.

Memiş Efendi'nin metni ve Adanavî tarafından yapılan hâşiye, Osmanlı medreselerinde hoca ve talebeler tarafından yaygın olarak kullanılan bir bilim usulüydü. Talebelerin, derste işlenen şerhlere düştüğü hâşiyelerinde vardığı tespitlerinin değerine göre hocaları tarafından sınındıkları ve bir üst aşamaya geçmeye hak kazanırlardı²¹. Dersi tamamlayan öğrenciler arasından seçilen *mu'âdler* (müzâkereci asistan), evvelce kendilerine okutulan kitapları, başlangıç seviyesindekilere ders saatleri dışında tekrarlatarak müzâkere ettirip *mülâzım* (müderres veya kadılığını bekleyen aday) ve nihayetinde *müderres* olabilirlerdi²². Uzun süredir bu metinleri okuttuğundan, bir adaydan müderres olduğunda ince açıklama ve tenkitlerini şerh, hâşiye, ta'liklerine yansıtması beklenirdi²³. Bundan dolayı şerh (yorum) ve hâşiye (üst yorum) metinlerimiz, orijinal yazarın argümanını açıklama ve ilgili soruları tahmin bakımından geçmişteki bu ders forum/meclislerindeki hoca-öğrenci sözlü iletişiminin yazınsal birer taklidi olarak düşünülür. Dahası medrese eğitiminin metodunu da anlamamızı sağlayan birer vesika olarak kabul görür²⁴:

“Şerh -ve hâşiye (üst yorum)-, orijinal yazarın argümanını izah etmek ve onunla ilgili soruları tahmin etmek suretiyle öğrenci ve hoca arasındaki etkileşimi taklid eder. Şevâhid ve resâil çalışmaları, aynı fonksiyonun daha özel örnekleridir.

Diğer taraftan telhîs, muhtasar ve tanzîm (nazım sanatı), ders anının başka bir gayesini yani ezberi hatırlatır. Bunlar, ezberlemeyi kolaylaştırmak için metni kısaltır veya yeniden düzenlerler. Tüm bu faaliyetler, insanî bilginin aktarımıyla uyuşur. Bunların hepsi, yorumdur ve bu süreç, esasen sadece en samimi çabaların tefsir etmeye uygun düştüğü kutsal metnin açıklamasından farklılık arzeder.”

Metnin ilki arka plandaki *kaynak metin/metinler* (A), ikincisi *Muhammed el-Beşşehrî/Memiş Efendi'nin Karacahisar'daki medrese*

²¹ Topuzoğlu, “Hâşiye”, s. 421.

²² Osmanlıda mahalle mektebinin ardından medreseye seçilen talebenin sırasıyla yirmili, otuzlu, kırklı medreseleri ve ellilik medreselerdeki (Hâriç, Dâhil ve Sahn-ı Semân) derslerini tamamlayarak *mu'îd ve muzâf* olması ve bunun sonunda icâzet alıp *dânişmend* ardından *mülâzım* olarak sıraya girip beklemesi gerekirdi. Sonrasında yine aynı yolu takiben aşağı derecedeki (hâriç medresesi ile başlayarak) *müderres* olarak göreve başlar ve teker teker bir üst medrese kademesine ilerlerdi. Bk. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlimiye Teşkilâtı*, s. 261.

²³ Mesut Kaya, “Osmanlı İlim Geleneğinde Şerh ve Hâşiye Yazıcılığı -Ahmed el-Karamânî'nin Tefsiri / Zemaşşeri Şerhi Örneği-”, *Marifet*, 15/1 (2015): 15.

²⁴ Smyth, “Bir Yorum Geleneğinde Tartışma: Sekkâkî'nin Miftâhu'l-Ulûm'unun Akademik Mirası”, s. 167.

dönemine ait *şerh/hâşiye* (B), üçüncüsü buna *Mustafa Efendi*'nin imtihanı için yazdığı *hâşiye* (C) ve bu hâşiyelere yine Mustafa Efendi tarafından yapılan *ta'likât* (D) şeklinde dört katmana sahip olduğu görülür.

Risâlede, isti'âre terimi için herhangi bir tanım yapılmayıp Kur'ân ve diğer kaynaklardan alınan *istişhâd* şeklinde belirli örneklerle yetinilmesi, çoğaltmaya dayalı *örnekleme metodu* yerine, olan üzerinde düşünmeye dayalı *felsefî metodun (anlatıma dayalı metot)* kullanıldığını göstermektedir.

İlk yapraktan itibaren şerh ve hâşiye kısmında “kavlühû/ - kavlihi Te'âlâ” ibârelerinin ardından gelen âyetler ve bunların isti'âre bağlamındaki izâhları Kur'ân'ın, ana kaynak (A₁) olduğunu gösterir. Bu âyetler dışında hadis, şiir ve kelime örnekleri de, Sekkâkî, Hatib-i Kazvînî, Seyyid Şerîf Cürcanî ve İsferyînî gibi isti'âre konusunda özgün yorumlara sahip bilginlerin görüşleri (mezhep, meslek) doğrultusunda incelenir. Zaman zaman “bazı muhakkikîn” ifadesi ile genel görüşlere işaret olunur²⁵. Bu da risâle yazarının, farklı metinlere (A₂, A₃ gibi) dayanarak isti'âre konusuna yaklaştığını ve geleneği devam ettirdiğini gösterir.

Metinde on âyet, bir hadis ve bir şiirle²⁶ *istişhâd* edildiği tespit edilmiştir (A₁):

	vr./sadır	İbâre	Anlam
1	126 ^a /1	فَأُخْرِجْ لَهُمْ عَجَلًا لَهُمْ إِجْلَانِ (fe aḥrace lehum iclan)	“(Samiri) onlara buzağı çıkarttı” Tâ Hâ 20/88
2	126 ^a /5	فَدَأْفَلِحْ مَنْ تَزَكَّى تَزَكَّى (kad eflaḥa men tezekkâ)	“doğrusu arnan, felah bulmuştur” A'lâ 87/14
3	126 ^a /15	وَأَشْغَلِ الرَّأْسَ شَيْبًا رِيسُ شَيْبِنِ (veşte'ale r- re'su şeyben)	“Saçım sakalım ağardı” Meryem 19/4
4	126 ^a /19	فَأَلْتَقِطْهُ أَلْ فِرْعَوْنَ لِيَكُونَ لَهُمْ عَدُوًّا وَحَزَنًا (Felteḳaṭahū ālu Fir'avne li yekūne lehum 'aduvven ve ḥazenā)	“Nihayet Firavun ailesi kendilerine düşman ve üzüntü kaynağı olacak olan o çocuğu bulup aldı” el-Kasas 28/8
5	127 ^b /1	فَيَبْتَرُ لَهُمْ بِعَذَابِ الْعَلِيمِ (Fe beşşirhum bi 'azābin elīm)	“Onları elim bir azapla müjdele” Âli İmrân 3/21

²⁵ Bu özel isimlerin yanında “selef”, “cumhūr” (âlimlerin çoğunluğu), “bazı muhakkikîn” ve “adli'l-millet ve'd-dîn” gibi genel görüşleri için şu ibareler kullanılır: ‘alâ mesleki'l-cumhūri (127^a/9, 17), ‘alâ mesleki bas'zi'l-muhakkikîni (127^b/2), ‘alâ mesleki 'adli'l-milleti ve'd-dîni (127^b/16), ‘alâ mesleki bas'zi'l-muhakkikîni ve kâzi 'adli'l-milleti ve'd-dîni (128^a/4), 'inde's-selefi (129^b/6), ‘alâ mezhebi's-selefi (129^b/13).

²⁶ Metin boyunca düz punto, Muhammed Beğşehri'nin ifadeleri, *italik* punto ise Adanavî Mustafâ'nın düştüğü ilâveleri göstermek için seçilmiştir.

6	128 ^b /1	وَأَصْلِبَنَّكُمْ فِي جُدُوعِ النَّخْلِ (Ve le uşallibennekum fî cuzûin naħli)	“mutlaka sizi hurma dallarına asacağım” Tâ Hâ 20/71
7	128 ^b /10	فَالْتَقَطَهُ آلُ فِرْعَوْنَ لِيَكُونَ لَهُمْ عَدُوًّا وَخَزَنًا (Felteķatahû âlu Fir'avne li yekûne lehum 'aduvven ve ħazenâ)	“Nihayet Firavun ailesi kendilerine düşman ve üzüntü kaynağı olacak olan o çocuğu bulup aldı” el-Kasas 28/8
8	129 ^a /9	اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ (İhdinâ'ş-şırâte'l-mustaķîm)	“Bizi doğru yola eriştir” el-Fâtiha 1/6
9	129 ^b /6	أَفَمَنْ حَقَّ عَلَيْهِ كَلِمَةُ الْعَذَابِ (E f emen ħaķķa 'aleyhi kelimetu'l-'azâbi)	“Hakkında azâb sözü gerçekleşenler” ez-Zümer 39/19
10	130 ^a /14	خَتَمَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ خَتَمَ (Ĥatemallâhû 'alâ ħulûbihim)	“Allah, onların kalplerini mühürledi” el-Bakara 2/7
11	128 ^a /3	مَنْ كَذَّبَ عَلَيَّ مُتَعَمِّدًا فَلْيَتَّبِعُوا مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ (men kezebe 'aleyye müte'ammiden fel-yetebevve maķ'adehû mine'n-nâri)	“Kim benim adıma kasten yalan söylerse cehennemdeki yerine hazırlansın” Hadis-i şerîf, Buhârî, İlim, 38
13	126 ^a /10	اوسالت با عناق المطي لأباطح (vesâlet bî'anâķ el-maṭiy el-âbâṭiḥ)	“ve dereler, develerin boyunlarıyla birlikte aktı” Kuseyyir 'Azze ²⁷

Bunlar dışında bazı kelimeler, edât ve eklerde (on üç adet) de isti'âre konusunun izâhı yapılmaktadır. Bunun için seçilen ibâreler şunlardır:

	vr./sadır	İbâre	Anlam
1	126 ^a /24	naṭaķatü'l-ḥâl	Hâl söyledi
2	126 ^a /30	Ra'eytü eseden yermî	Bir aslanın vurduğunu gördüm
3	126 ^b /1	ba'd	Sonra
4	126 ^b /6	lafzü'n-naẓm	Nazm lafzı
5	126 ^b /10	lafzi'l-ferâ'idi'l-mesâ'il	Somut problemlerin ifadelendirilmesi
6	126 ^b /15	li naṭaķat li mefhûm dellet	İşaret eden kavramların ifadeleri
7	126 ^b /21	uķûd fî'l-fuşûl	Bölümlerdeki temeller

²⁷ Emevi dönemi Arap şairi (Geniş bilgi için bk. Kemal Tuzcu, “Bir Emevî Şairi: Kuseyyir 'Azze”, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, 44/1 (2004): 17-30).

8	127 ^a /4	yunādī hey'eti nādī hey'eti medlülüne teşbih	Yunâdinin nâdîye teşbîhi
9	127 ^b /16	hezmi'l-emîri'l-cünd	Ordu komutanının hezimete uğraması
10	128 ^a /13	mâte filân rahimehullah	Filan öldü Allah rahmet etsin
11	129 ^a /3	Ra'eytü eseden yermî yâhūd fi'l-ḥammām	Bir aslanın vurduğunu yahut hamamda (bir arslan) gördüm
12	129 ^a /15	uhudun cebele teşbihi	Uhud'un dağa benzetilmesi
13	129 ^a /20	şevk bi'l-uhūd temessük bi'l-cebele teşbih	Uhud Dağı'nda sıtabil olma durumunda anlaşmaya bağlı kalmak
14	129 ^b /13	Naṭaḳatü'l-hâl	Hâl söyledi
15	130 ^b /1	azfârü'l-menîyyet	ölümün pençeleri

Risâlede özel olarak kırmızı (surh) mürekkeple gösterilen *yirmi beş* başlık ile bunların risâlede yer aldıkları sayfa ve satır numaraları şunlardır:

	vr./satr	Başlık
1	126 ^b /1	Beyân-ı isti'âre <i>ba'd</i>
2	126 ^b /5	Beyân-ı isti'âre <i>lafzü'n-naẓm</i>
3	126 ^b /10	Beyân-ı isti'âre <i>lafzü'l-ferâ'idü'l-mesâ'il hakezâ</i>
4	126 ^b /15	Beyân-ı isti'âre <i>li naṭaḳati li mefhūmi dellet hâkezâ</i>
5	126 ^b /21	Beyân-ı isti'âre <i>fi lafzi'l-uḳūd fi'l-fuṣūl hâkezâ</i>
6	127 ^a /4	Ta'birü'l-isti'âre fi'l-hey'et i'alâ meslek <i>ba'zi'l-muḥaḳḳıķını</i>
7	127 ^a /11	Ta'birü'l-isti'âre fi'l-hey'eti 'alâ mesleki'l- <i>İşâm</i>
8	127 ^a /17	Ta'birü'l-isti'âre fi'l-hey'eti 'alâ mesleki'l-cumhûri ve's-Seyyid ²⁸ ve'l-mim şad <i>hâkezâ</i>
9	127 ^b /2	Ta'birü'l-isti'âreti fi'l-mâddeti 'alâ meslek <i>ba'zi'l-muḥaḳḳıķını fi ḳavlihi te'âlâ</i>
10	127 ^b /9	Ta'birü'l-isti'âreti fi'l-mâddeti 'alâ mesleki'l-cumhûri <i>hâkezâ</i>
11	127 ^b /16	Ta'birü'l-isti'âreti <i>fi't-teşbîhi 'alâ mesleki 'adli'l-milleti ve'd-dîni hâkezâ fi hezmi'l-emîri'l-cündi</i>
12	128 ^a /4	Ta'birü'l-isti'âreti <i>fe'l-yettaķi fi'n-nisbet 'alâ mesleki ba'zi'l-muḥaḳḳıķine ve ḳazî 'adli'l-milleti ve'd-dîni fi şüreti'l-iḫtilâfi ḳavlühî</i>
13	128 ^a /13	Beyân-ı isti'âreti <i>nisbeti'l-iḫbâri fi'l-inşâ'iyye hâkezâ mâte filânun rahimehullâh</i>
14	128 ^a /23	Ta'birü'l-isti'âreti <i>fi'l-ḥurûfi fi ḳavlihi te'âlâ</i> وَأَصَلَبْتُمْ فِي جُدُوعِ النَّخْلِ

²⁸ “Seyyid” ile kastedilen, Seyyid Şerîf Abdülkâhir el-Cürçânî'dir (ö. 816/1413).

15	128 ^b /10	Ta'birü'l-isti'âre <i>et-tebe'iyye fi'l-hurûfi fi kavlihi</i> فَأَلْتَقَطَهُ أَلٌ فِرْعَوْنَ <i>hâkezâ</i> لِيَكُونَ لَهُمْ عَدُوًّا وَحَزَنًا
16	129 ^a /3	Ta'birü'l-isti'âreti <i>el-ḥaḳîkiyye 'inde's-Sekkâki 'alâ taḳdîri kevnî'l-</i> <i>müşebbehün bih muḥaḳḳıkan ḥissen hâkezâ</i>
17	129 ^a /9	ve ta'birhâ izâ 'alâ taḳdîr kevnî'l-müşebbehi muḥaḳḳıkan 'aḳlan <i>hâkezâ</i>
18	129 ^a /14	Ta'birü'l-isti'âreti 'alâ taḳdîri kevnî 'l-lafzi'd-dâli 'ale't-teşrihi <i>el-</i> <i>bâkiyyeti 'alâ remzi'l-ḥaḳḳıkiyyi hâkezâ</i>
19	129 ^a /20	Ta'birü'l-isti'âreti 'alâ taḳdîri kevnîni müste'ârun minh mülâyimi'l- <i>müste'âr li mülâyimi'l-müste'ârun leh hâkezâ</i>
20	129 ^b /6	Ta'birü'l-isti'âreti'l-mekniyyeti't-temşiliyyeti 'inde's-selefî <i>hâkezâ</i> <i>ḳavlühü te'âlâ</i>
21	129 ^b /13	Ta'birü'l-isti'âretü'l-mekniyyeti'l-müfredeti 'alâ mezhebi's-selefî <i>hâkezâ</i>
22	129 ^b /20	Ta'birü'l-isti'âreti'l-mekniyye 'alâ mezhebi 's-Sekkâki <i>hâkezâ</i>
23	130 ^a /9	Ta'birü'l-mekniyye 'alâ mezhebi 'l-Ḥatîb <i>hâkezâ</i>
24	130 ^a /14	Ta'birü'l-isti'âreti'l-müfredi fi ḳavlühî te'âlâ حَسَمَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ <i>hâkezâ</i>
25	130 ^a /23	Ta'birü'l-isti'âreti'l-mekniyye <i>inni't- temşiliyye fi'l-âyeti'l-</i> <i>mezküreti hâkezâ</i>

Bunlara göre metnin ana kesitleri şu şekilde ortaya çıkmaktadır:

1. Risâle, *ba'd, nazm, ferâ'id* gibi Arapça ibârelerin isti'âre açısından açıklandığı “**Beyân-ı isti'âre + ...**” kesiti ile başlatılır.

2. Buradan 'İsâmî, Cürcanî gibi muhakkik belâgat âlimlerinin görüşlerinin (meslek, mezheb) incelendiği “**Ta'birü'l-isti'âre fi'l-hey'eti / Ta'birü'l-isti'âre fi'l-mâddeti 'alâ mesleki + ...**” kesitine geçilir.

3. İsti'âre ile ilgili *teşbîh, nisbet, ihbâr ve inşâiyye, edât* konuları ve isti'ârenin fiil üzerinden gerçekleştirilmesi (tebe'iyye), hakikiyye gibi Sekkâki'nin görüşlerini de içeren isti'âre çeşitlerine “**Ta'birü'l-isti'âre + ...**” ibaresi ile geçiş yapılır.

4. *Müşebbeh, teşrih/muraşşaha, mülâyim* gibi terimlerin incelendiği “**Ta'birü'l-isti'âreti 'alâ taḳdîri kevn + ...**”

5. Kapalı isti'âre konusunda selef ve Kazvîni'nin görüşlerinin izâhının yapıldığı “**Ta'birü'l-isti'âreti'l-mekniyye + ti't-temşiliyyeti 'inde's-selefî hâkezâ ḳavlihi te'âlâ / ti'l-müfredeti 'alâ mezhebi's-selefî hâkezâ / 'l-müfredeti 'alâ mezhebi's-selefî hâkezâ / 'alâ mezhebi'l-Ḥatîb hâkezâ**” kesitine geçilir ki bu, en uzun ve ayrıntılı kesittir.

6. Son kesit ise müfred isti'âre ve kapalı isti'âre konularının istişhâd olarak seçilen حَتَّمَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ âyeti çerçevesinde açıklandığı "Tâ'birü'l-isti'âreti'l-"dir.

Buna göre risâlenin başında, *lafiz*, *hakikat*, *mecâz* gibi isti'ârenin dayandığı zemini oluşturan (üst katman, cins) temel konular yerine "Beyân-ı isti'âre *ba'd*" başlatılması, öncesinde de bazı konuların işlendiği görülmektedir. Yine "Tâ'birü'l-isti'âreti'l-*mekniyye inni't- temsiliyye fi'l-âyeti'l-mezkûreti hâkezâ*" tamamlanışı ve mücâz kayıtları, talebelerin bundan sonra daha başka üst metinlere de geçebileceğinin bir işaretidir.

SONUÇ

Belâgat geleneğimizin anlaşılabilmesi için kaynak metinler üzerine yazılan tercüme ve şerh külliyyatının ortaya konulması ve aralarındaki ilişkilerin tespitinin gerekli olduğu muhakkaktır. Başta Sekkâkî'nin *Miftâhu'l-ulûm* ve Kazvî'nin *Telhîsü'l-Miftâh*'ı çevresinde geliştirilen bu şerh ve tercüme belâgat için bir bilim geleneği oluşturduğu ve bu sayede yeni fikirlerin oluşumuna zemin hazırlandığı görülmektedir. Teftâzânî ve Cürcânî'nin şerhlerinde vardıkları biri *geleneysel* ve diğeri *akılcı* şerh yöntemleri, Osmanlı müderrisleri tarafından fark edilmiş ve medreselerde bu metinler sadece tekrar edilmekle kalmamış yorum (*şerh*) ve üst yorum (*ta'likat*)larla gelişime açılmıştır.

Semerandî ve sonrasında İsferyânî'nin müstakil olarak analiz ve tenkitleri sayesinde şerh/hâşiye/ta'likât geleneğinin özellikle isti'âre gibi düşünce gerektiren esaslı konularda tekrararcı olmadığı görülmektedir. İsti'âre konusundaki araştırmalar, bu alanda çalışanların belirli bir sınıflandırmaya bağlı (taksonomi) ancak yenilikçi ve güncelleme özelliklerinin de bulunduğu birer göstergesidir. Osmanlı'nın son döneminde bir medrese talebesinin (Memiş Efendi) 1820'de takrir edilmiş beş sayfalık risâlesinin İran'ın Kum kentinde bulunan Ayat-Allah el-Uzmâ Maraşî Nacafî Büyük Kütüphanesi'ne kadar ulaşabilmesi, belâgat geleneğimizin değerinin ve bağlantılarının ulaştığı noktaları ifade etmektedir.

TESPİTLER

1. Kütüphane kataloğunda risâlenin yazarı, "Muhammed bin Muhsin bin Muhammed Beğşehrî" olarak verilmesine rağmen risâlenin bitişini gösteren kayıttan ("temme et-takrîru") hareketle halk arasında "Memiş Efendi" olarak bilinen Muhammed b. Mustafa b. İsa (d. 1198/1784-ö. 1269/1852)'ya ait olduğu ortaya çıkarılmıştır.

2. Bu kayıta “Kara Hisar”da yazdığını belirttiği risâlesinin Memiş Efendi'nin yaşadığı yerler dikkate alındığında bugünkü Konya Bozkır ilçesindeki “Karacahisar” köyü olduğu ve risâlesini yazdığı tarihte (1235/1820) otuz beş yaşında olduğu tespit edilmiştir.

3. Risâle, fihristte *İsti'âre Tercümesi* olarak gösterilmesine rağmen bitiş kaydından medrese için hazırlanmış bir şerh/hâşiye olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

4. Unvan sayfasından başlayarak bütün derkenârlarında ve son sayfasında başka bir elden çıkan *hâşiyeler* ile bunların da üstlerine eklenen *ta'likatın* “Adanavî Şeyh Mustafa Efendi” adında bir öğrenci tarafından “imtihân hâşiyesi” olarak risâleye eklendikleri ortaya çıkarılmıştır.

4. Risâlede isti'ârenin toplam yirmi beş başlık altında incelendiği görülmüş, bu başlıklardan da hareketle metin, bazı kelimelerde (ba'd, nazm gibi) isti'âre, Seyyid Şerif Cürcânî, 'İsâm gibi alanın önemli belâgat âlimlerine göre isti'âre türleri, isbât, edâtların kullanımı, “terşih” ve “mülâyim”i bakımından kapalı isti'âre türü ve Kazvînî'nin görüşleri gibi altı temel kesite ayrılmıştır.

5. Risâlenin, diğer isti'âre çalışmalarında görülen *istishâd* türündeki misâlleri (on âyet, bir hadis, bir şiir, on üç kelime/kelime grubu) naklettiği ve örnekleri çoğaltmak yerine var olan üzerinde tartışma ve düşünme metodunu kullandığı görülmüştür.

6. Risâlenin (şerh/hâşiye/ta'likât katmanları) Seyyid Şerif Cürcânî, Sekkâkî, Kazvînî ve 'İsâm'a ait isti'âre metinlere dayandığı ve bundan dolayı bu metinlerle bağıntılı düşünülmesi ve sonrası ile de ilgisinin kurulması gerektiği anlaşılmıştır.

Metnin günümüz alfabesine aktarımında uygulanan yöntemler

1. Transkripsiyonlu metinde yer alan düz punto ile gösterilen (italik değil) kısımlar asıl Memiş Efendi'nin şerh metnine işaret etmektedir.

2. Transkripsiyonlu metindeki **koyu puntolu** kısımlar, elyazmasında kırmızı mürekkeple belirtilen başlıkları göstermektedir.

3. Transkripsiyonlu metinde parantez içinde ve *italik* (...) olarak gösterilen ibareler Mustafa Efendi tarafından yapılan hâşiyeleri göstermektedir.

4. Hâşiyelerin bazı kısımlarına Mustafa Efendi tarafından yeni bir hâşiyeye (ta'likât) düşürüldüğünü gösterir işaret hâşiyeye içindeki (yani parantez italik yazı) iki çizgi arasındaki " -...- " işareti ile belirtilmiştir.

5. Mustafa Efendi'nin üstünü çizdiği kelimeler ve ibareleri, transkripsiyonlu metinde altları çizilerek gösterilmiştir.

6. Hâşiyede kısımda, Mustafa Efendi'nin yaptığı düzeltmeleri belirtmek için kullandığı "صح" (sahha/sah: düzeltildi) harfleri, "**şahh**" şeklinde aktarılmıştır.

7. Hâşiyede kısımda bulunan "منه" (ondan) şeklinde şârihe ve metnine işaret eden ibâre, "minhu" şeklinde gösterilmiş ve dipnotla da belirtilmiştir.

8. Metinde tarafımıza ait olan tasarruflar, köşeli parantez [ ] ile gösterilmiştir. Bunlar cümle içinde unutulmuş ekleri ya da ciltlenirken sayfa kenarlarında traşlanan kısımları tamamlamak için yapılmıştır.

METİN²⁹

/126^a/1 *Ey birâder zuhur oldı gün gibi mâhiyyetüñ*

Hîç birine beñzemezsın yetmiş iki milletüñ

2 *Ƙavlühü te‘âlâ* ³⁰ *فَأَخْرَجَ لَهُمْ عِجْلًا*

3 *Sebk-i sāmīrīden halk olan hayvān veled-i baƘaraya teşbīh olundında* şekilde veled-i baƘara cinsinden iddi‘ā olundı müşebbehün bihe dāl olan ‘iclen lafz[1] 4 müşebbeh olan hayvān-ı mefhūm için isti‘āre olundı müşebbehün bih olan ‘iclen zıkr olundı müşebbeh olan hayvān-ı mefhūm murād olundı şaḥḥ

5 *Ƙavlühü te‘âlâ* ³¹ *قَدْ أَفْلَحَ مَنْ تَزَكَّى*

6 *Taḥaḥḥuk-ı vuku‘nā bināen eflāḥa fī’l-müstakbel eflāḥa fī’l-māzīye teşbīh eyledi eflāḥa fī’l-müstakbel eflāḥa fī’l-māzī cinsinden iddi‘ā eyledi eflāḥa 7 fī’l-māzī eflāḥa fī’l-müstakbelde isti‘āre eyledi ḥāricde müşebbehün bih mevzū‘ olan eflāḥa fī’l-māzī zıkr eyleyüp müşebbeh olan eflāḥa fī’l-8 müstakbel murād eyledi bu isti‘āre isti‘āre-i muşarraḥadur bundan soñra ‘alāḫa-i müşābehet vāsıtasıyla yuflıḥu ma‘nāsına olan eflāḥanı 9 eflāḫīye müştak eyledi yuflıḥıyı murād eyledi bu isti‘āre isti‘āre-i tebe‘iyye dūr*

10 *Ƙavlühü ‘ş-şā‘ir* ³² *وسالت بأعناق المعطي الأباطح*

11 *Şā‘ir ābāṭīḥde vāki‘ olan seyr-i ebl seylān-ı māye teşbīh eyledinde sür‘atde ve līnde ve selāsetde seyr-i ebl seylān-ı mā’ 12 cinsinden iddi‘ā eyledi seylān-ı māy seyr-i ebl için isti‘āre eyledi ḥāricde müşebbehün bih dāl olan seylān zıkr müşebbeh olan 13 seyr murād bu isti‘āre muşarraḥadur bundan soñra beynlerinde olan ‘alāḫa vāsıtasıyla seyr ma‘nāsına olan seylāndan sālet müştak 14 olundı sāret murād olundı bu isti‘āre-i tebe‘iyye dūr*

²⁹ Arapça unsurların kontrolü, Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Arapça okutmanı Emine Ersöz tarafından yapılmıştır.

³⁰ *fe aḥrace lehūm ‘iclen*: “(Sāmīri) onlar için böğürmesi olan bir buzağı heykeli ortaya çıkardı.” Tā Hā 20/88.

³¹ *Ƙad eflēḥa men tezekkā*: “doğrusu arınan, felah bulmuştur” [A’lā 87/14](#).

³² *vesālet bī‘anāḫ el-maṭıy el-ābāṭīḥ*: “ve dereler, develerin boyunlarıyla birlikte aktı”. Kuseyyir ‘Azze’nin mısraı. Geniş bilgi için bk. Abdülkâhir el-Cürcânî, *Delāilü’l-İ‘cāz*, (İstanbul: Litera, 2008), s. 75, dipnot 30.

15 *Qavlühü te'ālā* ³³ *واشْتَعَلَ الرَّأْسَ شَيْبًا*

16 Allahu 'azîmü'ş-şān hikāye-i şu'arātda olan işti'ālü'ş-şeyb işti'ālü'n-nāra teşbîh eyledinde şur'ete inbisātda işti'āl fî'ş-şeyb 17 işti'āl fî'n-nār cinsinden iddi'ā eyledi işti'āl fî'n-nār işti'āl fî'ş-şeyb için isti'āre eyledi hāricde müşebbehün bih 18 dāl olan işti'āl fî'n-nār zıkr eyledi işti'āl fî'ş-şu'arāta eyledi

19 *Qavlühü te'ālā* ³⁴ *فَأَتَتْطَلَّهُ أَلٌ مُّزْعَوْنَ لِيَكُونَ لَهُمْ عَدُوًّا وَحَرِيبًا*

20 'Adāvet-i hūznūn iltikāṭ üzerine tertîbi sillet-i gā'iyyenūn iltikāṭ üzerine terettübüne teşbîh olundu terettüb-i muṭlaqada ba'd-21 ü'l- iltikāṭ-ı huşülde terettüb-i hūzn-i 'adāvet terettüb-i sillete gā'iyye cinsinden 'iddi'ā olundu terettüb-i sillete gā'iyye terettüb-i hūzn-i 'adāvet 23 için isti'āre olundu bu isti'āre 'aşliyyedür bundanşoñra beynlerinde olan 'alāka vāsıtasıyla terettüb 'alā gā'iyyenūn (müşebbeh terettüb-i 'adāve ve'l-hūzn müşebbehün bih terettüb-i sillet-i gā'iyye) 23 üzerine delālet için mevzū olan lām terettüb-i hūzn-i 'adāvet için isti'māl olundu bu isti'āre tebe'iyye dūr

24 ³⁵ *نطق الحَال*

25 Delālet nuṭka teşbîh oldı İzāh-ı ma'nāda delālet nuṭk cinsinden 'iddi'ā olundu nuṭka delālet için isti'āre olundu naṭaqa zıkr 26 olundu delālet murād olundu beynlerinde olan 'alāka vāsıtasıyla delālet ma'nāsına olan naṭakadan nuṭikat müştak kılındı delālet-i vāzıha 27 murād olundu evvel aşliyye şānī tebe'iyyedür ammā 'inde's-Sekkākī naṭakatü'l-hāl insān-ı mütekellim teşbîh olundu ifāde-i merāmda insān 28 cinsinden 'iddi'ā olundu hāl insān için isti'āre olundu hāricde müşebbeh olan hāl zıkr olundu müşebbehün bih olan insān-ı mütekellim 29 murād olundu bu mekniyyedür bundanşoñra müşebbehün bihūn mülāyimi olan naṭaqa kendine izāfet ile remz ü işāret olundu bu taḫyīliyye

30 ³⁶ *رَأَيْتَ اسْمًا يَرْمِي*

31 Mütekellim recul-ı şucā'ı ḫayvān-ı müfterise teşbîh eyledi şecā'ate cür'etde recul-i şucā'ı ḫayvān-ı müfteris cinsinden 'iddi'ā eyledi 32 lafz-ı esedi

³³ *veşte'ale'r-re'su şeyben*: "Saçım sakalım ağardı" Meryem 19/4.

³⁴ *Feltekāṭahū ālu Fir'avne li yekūne lehun 'aduvven ve ḫazenem*: "Nihayet Firavun ailesi kendilerine düşman ve üzüntü kaynağı olacak olan o çocuğu bulup aldı." el-Kasas 28/8.

³⁵ *Naṭakatü'l-hāl*: "Hāl söyledi" anlamında Arapça bir ibāre.

³⁶ *Ra'eytü eseden yermē*: "Bir aslanın vurduğunu gördüm" anlamında Arapça bir ibāre.

recul-i şucâc için isti'âre eyledi hâricde esedi zikr eyledi yermî qarînesiyle recul-ı şucâc 33 murâd eyledi Muştafâ)

/126^b/ Bismillâhirrahmânirrahîm

1 **Beyân-ı isti'âre ba'd** (1 *İşbu isti'âre ba'd kelimesi* 2 *zarf-ı mekân ma'nâsında haqîkate* 3 *zarf-ı zamân ma'nâsında mecâz* 4 *dîn-i mezhebe mebnîdür **şahh** minhu*) Zamândan ber kaç'a mekândan kaç'iyye teşbîh olundına 2 şümül-i ihâtada teşbîhde mübâlağa olundu zamândan ber kaç'a mekândan ber kaç'a cinsinden 3 iddi'â olundu müşebbehün bih dâl olan (1 *ba'd kelimesi zikr olundu **şahh***) mekândan kaç'a zamândan ber kaç'a mefhûm için 4 isti'âre olundu müşebbehün bih dâl olan ba'd kelimesi zikr olundu zamândan ber-kaç'a murâd (*ma'nâsı*) 5 olundu **Beyân-ı isti'âre lafzû'n-nazm** Tertîb nazma teşbîh olundu 6-nda cem' ve taşşilde tertîb nazm cinsinden iddi'â olundu ke'enne müşebbehün bih dâl olan 7 nazm lafzı tertîb-i mefhûm için isti'âre olundu müşebbehün bih dâl olan nazm lafzı zikr 8 olundu tertîb-i mefhûm murâd olundu isti'âre-i aşliyye oldı bu isti'âreye 9 bin'âen tertîb-i mefhûmundan müste'âr olan nazmdan nazamet fi'li müştak kılındı mışra 10 maşdarına bin'âen tebbet ma'nâsı murâd olundu isti'âre-i tebe'iyye oldı **Beyân-ı isti'âre** 11 **lafzû'l-ferâ'idi'l-mesâ'il hakezâ** Mesâ'il ferâ'ide teşbîh olundında maqbûliyyede 12 mergûbiyyede teşbîhde mübâlağa olundu iddi'â olund[ı] ki mesâ'il ferâ'id cinsinden 13 devrihu müşebbehün bih dâl olan ferâ'id lafzı mesâ'il mefhûmı için isti'âre oldı 14 hâricde ferâ'id lafzı zikr olundu mesâ'il mefhûmı murâd olundu isti'âre-i aşliyye oldı 15 **Beyân-ı isti'âre li natakatı li mefhûmi dellet hakezâ** Delâlet-i nataka nâtika teşbîh 16 olundında ifâd[e]-i merâmda teşbîhde mübâlağa olundu delâlet-i nuṭṭ nâṭıkuñ 17 cinsinden iddi'â olundu ke'enne müşebbehün bih dâl olan lafz-ı nuṭṭ delâlet mefhûmı 18 için isti'âre olundu ke'ennehu nuṭṭ zikr olundu delâlet mefhûmı murâd olundu 19 isti'âre-i aşliyye oldı bu isti'âreye teb'an delâlet mefhûmından müste'âr olan 20 nuṭṭ maşdarından natakat fi'li müştak kılındı maşdarına teb'an dâl ma'nâsı 21 murâd olundu isti'âre-i tebe'iyye oldı **Beyân-ı isti'âre fî lafzî'l-ıḳûd** 22 **fî'l-fuşûl hakezâ** Fuşûl-ı şelâşe ıḳûd-ı şelâşeye teşbîh oldında isti'mâlde (1 *nefâyisi isti'mâlde **şahh***) /127^a/ 1 teşbîhde mübâlağa olundu fuşûl ıḳûd-ı şelâse cinsinden iddi'â olundu müşebbehün bih 2 dâl olan ıḳûd-ı şelâse lafzı fuşûl-ı şelâse mefhûmı için isti'âre olundu hâr-3icde ıḳûd-ı şelâse lafzı zikr olundu fuşûl-ı şelâse mefhûm murâd olundu isti'â-4re-i aşliyye oldı **Ta'birü'l-isti'âre fî'l-hey'eti 'alâ mesleki ba'z-5i'l-muḥakkıķını** (1 *Ba'zı muḥakkıķın-i kadîmüñ* 2 *şindinde yunādî hey'eti* 3 *nādî hey'eti medlûline teşbîh* -1 *nādî hey'eti med[lû]lli zamân-ı* 2 *mâzîdür yunādî hey'et-i medlûli* 3 *zamân-ı müstaḳbeldür minhu **şahh***- 4 *olundu kendilerinden bir şey taḥakkıķ itmekde* 6

hey'et-i evveli hey'et-i sâni 7 cinsinden iddi'â 8 olundu nâdi hey'eti 9 yunâdi hey'eti mefhûm 10 için isti'âre-i 11 aşliyye oldu bu isti'âre 12 teb'an yunâdi maddesi 13 hey'eti mecmû'ı nâdi 14 maddesiyle hey'et-i mecmû'ı 15 teşbih olundu za[mân K] 16 ile taqîd-i hads ifâ[de] 17 itmekde evveli sâniye 18 cinsinden iddi'â 19 olundu nâdâ maddesiyle hey'eti 20 mecmû'ı yunâdi maddesiyle hey'et-i 21 mecmû'ı mefhûmıçün isti'âre 22 olund[ı] nâdâ diger olundu 23 andan yunâdi 24 ma'nâsı kaşd 25 olundu **şahh şahh şahh**) Yunâdi hey'eti nâdi hey'eti medlûlüne teşbih olundunda tahakkuk-ı (1 nâdâ fi'l-i mâzîsinün maşdarı nedâfi'l-mâzî 2 yunâdi fi'l-i muzâri'nün maşdarı nedâfi'l-müstakbel 3 bu fi'le isti'âre hey'eti cihetdendir güyâ 4 nedâ fi'l-müstakbel nedâ fi'l-mâzîye teşbih olunur 5 neda taḥaqquḳ-ı vukû'da nedâ fi'l-müstakbel nedâ fi'l-mâzî 6 cinsinden iddi'â olundu ke'enne nedâ fi'l-mâzî 7 lafzı nedâ fi'l-müstakbel mefhûmıçün isti'âre-i 8 aşliyye oldu bu isti'âreye teb'an 9 yunâdi maddesi ile hey'et-i mecmû'ı 10 nâdâ maddesi ile hey'et-i mecmû'ına 11 teşbih olundu zamân ile müfîd-i 12 hadîsi ifâdede nâdâ maddesi ile 13 hey'et-i mecmû'ı yunâdi maddesi ile 14 hey'et-i mecmû'ı mefhûmı için 15 isti'âre olundu nâdâ fi'li 16 zikr olundu andan yunâdi maddede-17si ile hey'eti mecmû'ı mefhûmı 18 kaşd olundu min ciheti heyyeti 19 isti'âre-i tebe'iyye oldu 20 bu isti'âre imtiḥân ḥâşiyyesi 21 Aṭanavî Şeyḫ Muşafâ efendi 22 elḥamdülillâhillezi ref'ü'l-mucâz minhü 23 üzerine taḥrîr etdügi ḥâşiyyeyi 24 beyân ider **şahh şahh şahh**) 6 vukû'da teşebbühde mübâlağa olundu yunâdi hey'eti medlûli nâdi hey'eti medlûl[i] 7 cinsinden iddi'â olundu müşebbehün bih dâl olan nâdi hey'eti yunâdi hey'eti medlûli 8 mefhûmı için isti'âre olundu isti'âre-i aşliyye oldu bu isti'âreye binâen 9 nâdi hey'eti maddesi mecmû' yunâdi hey'eti maddesi mecmû' mefhûmı için 10 isti'âre olundu ḥâricde nâdi hey'eti maddesi zikr olundu andan yunâdi 11 hey'eti maddesi mecmû'ı murâd olundu isti'âre-i tebe'iyye oldu Ta'birü'l-is-12ti'âre fi'l-hey'eti 'alâ mesleki'l-13şâm Nidâ fi'l-müstakbel nidâ fi'l-mâzîye 13 teşbih olundunda taḥaqquḳ-ı vukû'da teşbihde mübâlağa olundu nidâ fi'l-müstakbel 14 nidâ fi'l-mâzî cinsinden iddi'â olundu bu teşbih teb'an nâdi hey'eti maddesi 15 mecmû' yunâdi hey'eti maddesi mecmû'ı mefhûmı için isti'âre olundu 16 ḥâricde nâdi hey'eti maddesi zikr olundu andan yunâdi hey'eti maddesi mefhûmı 17 murâd olundu isti'âre-i tebe'iyye oldu Ta'birü'l-isti'âre fi'l-hey'eti 'alâ 18 mesleki'l-cumhûri ve's-Seyyidi ve'l-mim şad³⁷ hâkezâ Nidâ fi'l-müstakbel nidâ fi'l-mâzîye teşbih 19 olundunda taḥaqquḳ-ı vukû'da teşbih mübâlağa olundu nidâ fi'l-müstakbel 20 nidâ fi'l-mâzî cinsinden iddi'â olundu müşebbehün bih dâl

³⁷ Mim sad (مص) harfleri, bab ve başlık esasına göre sistematik kitap yazarı anlamındaki "musannifin" kısaltmasıdır (İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük* (İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 2006), II, 2150.

olan nidâ fî'l-mâzî nidâ 21 fî'l-müstakbel mefhûmı için isti'âre olundu isti'âre-i ašliyye oldu 22 bu isti'âreye teb'ân nidâ fî'l-müstakbel mefhûmından müste'âr olan nidâ fî'l-mâzîden /127^b/ 1 nâdî fî'li müştak kılındı maşdarına teb'ân yunâdî mefhûmı murâd olundu 2 isti'âre-i tebe'iyye oldu Ta'birü'l-isti'âreti fî'l-mâddeti 'alâ mesleki 3 ba'zî'l-muḥakḳıķine fî³⁸ ḳavlihi te'âlâ ^{قَبِيْرُهُمْ وَعَذَابِ أَلِيْمٍ} İnzar mâddesi med4-lülü beşşir mâddesi medlûline teşbîh olundunda ifâde-i merâmnda ve i'lâmnda inzer 5 mâddesi medlülü beşşir mâddesi medlülü cinsinden iddi'â olundu müşebbehün bih 6 dâl olan beşşir mâddesi medlülü inzer mâddesi medlülü için isti'âre olundu 7 isti'âre-i ašliyye oldu bu isti'âreye teb'ân beşşir mâddesi hey'eti mecmûcı inzer 8maddesi hey'et-i mecmûcı mefhûmı için isti'âre olundu ḫâricde beşşir mâddesi 9 zıkr olundu inzer hey'eti mâddesi (1 mefhûmı *ṣaḥḥ*) murâd olundu isti'âre-i tebe'iyye oldu Ta'bir 10ü'l-isti'âreti fî'l-mâddeti 'alâ mesleki'l-cumhûri hâkezâ İnzâr tebşîre teşbîh 11 olundunda ifâde-i i'lâmnda teşbîhde mübâlağa olundu inzâr tebşîr cinsinden 12 iddi'â oldu ke'enne müşebbehe dâl olan tebşîr lafzı inz(âr) mefhûmı için isti'âre 13 olundu tebşîr lafzı zıkr olundu inzâr mefhûmı ıcre murâd oldu 14 isti'âre-i ašliyye oldu bu isti'âreye teb'ân inzâr mefhûmından müste'âr olan 15 tebeşşir maşdarından beşşir fî'l[i] müştak kılındı maşdarına teb'ân inzâr ma'nâsı murâd oldu 16 isti'âre-i tebe'iyye oldu Ta'birü'l-isti'âreti fî't-teşbîhi 'alâ mesleki 17 'adli'l-milleti ve'd-dîni hâkezâ fî hezmi'l-emîri'l-cündi⁴⁰ Hezmüñ emîre 18 nisbeti hezmüñ cünde nisbetine teşbîh olundunda hezme sebebede hezmüñ emîre 19 nisbeti hezmüñ cünde nisbeti cinsinden iddi'â olundu ke'enne hezmüñ cünde 20 nisbeti hezmüñ emîre nisbeti mefhûm için isti'âre olundu isti'âre-i 21 ašliyye oldu bu isti'âreye teb'an hezmü'l-emîri'l-cündide olan hezm şîğa22-sınuñ (-sına) dâl olduğı hezm-i cünd hezm-i emîr mefhûmı için isti'âre olundu /128^a/ 1 ḫâricde hezmüñ cünde nisbetine dâl olan hezm şîğası zıkr olundu 2 emîr nisbetine dâl olan hezm şîğası murâd oldundu isti'âre-i tebe'iyye oldu 3 Ta'birü'l-isti'âreti fe'l-yettaķi fî'n-nisbeti 'alâ mesleki ba'dî'l-muḥakḳıķine ve ḳādî 'adli'l-milleti ve'd-dîni fî şüreti'l-iḫtilâfi 5 ḳavlihi 'aleyhi's-selâm ^{مَنْ كَذَبَ عَلَيَّ مُتَعَدًّا فَلْيَبْتَوُاْ مُتَعَدًّا مِنَ النَّارِ} 41 Yetebeve şîğasınuñ 6 medlülü olan nisbete iḫbâriyye fe'l-yetebeveve şîğasınuñ medlülü olan nisbete 7 inşâ'iyye teşbîh olundunda vücûd-ı lüzûmda teşbîhde mübâlağa

³⁸ Metinde “fî'l-ḳavlihi” şeklinde geçmektedir. Ancak Arapçada isim tamlaması başına el takısı almaz. Bu da tamlamanın başındaki harf-i tarif sehven yazılmış olmalıdır. Doğrusu “fî ḳavlihi”dir.

³⁹ Fe beşşirhum bi 'azâbin elim: “Onları elim bir azapla müjdele” Âli İmrân 3/21.

⁴⁰ hezmi'l-emîri'l-cündi: “komutanın hezime uğraması” anlamında Arapça ibâre.

⁴¹ Men kezebe 'aleyye müte'ammiden fel-yetebeveve maḳ'adehü mine'n-nâri: “Kim benim adıma kasten yalan söylerse cehennemdeki yerine hazırlansın” Hadis-i şerif, Buhârî, İlim, 38.

olundu 8 yetebevve şîğasının medlûli olan nibsete ihbâriyye fe'l-yetebevve şîğasının 9 medlûli olan nisbete inşâ'yye cinsinden iddi'â olundu nibset-i inşâ'yye 10 nisbet-i ihbâriyye için isti'âre olundu isti'âre-i aşliyye oldu bu 11 isti'âreye teb'an nisbet-i inşâ'yye dâl olan fe'l-yetebevve şîğası zîkr olundu 12 nisbet-i ihbâriyye dâl olan yetebevve ma'nâ murâd olundu isti'âre-i tebe'yye oldu 13 **Beyân-ı isti'âreti nisbeti'l-ihbâri fi'l-inşâ'yye hâkezâ mâte filânun** 14 **rahimehullâh**⁴² Li yerhame şîğasının medlûli olan nisbet-i inşâ'yye rahime şîğa-15sının medlûli olan nisbet-i ihbâriyyeye teşbîh olundunda taḥakkük-ı vuḡû-da 16 ve mutâbaḡa-i ḥuşûlde li yerhame şîğasının medlûli olan nisbet-i inşâ'yye rahime 17 şîğasının medlûli olan nisbet-i ihbâriyye cinsinden iddi'â olundu nisbet-i 18 ihbâriyye nisbet-i inşâ'yye mefhûmı için isti'âre olundu bu isti'âre-i 19 aşliyye oldu bu isti'âreye teb'an rahime şîğasının medlûli olan nisbet-i 20 ihbâriyye dâl olan rahime li yerhame şîğasının medlûli nisbet-i inşâ'yyeye 21 dâl olan li yerhame mefhûmı için isti'âre olundu ḥâricde nisbet-i ihbâriyyeye 22 dâl olan rahime şîğası zîkr olundu nisbet-i inşâ'yyeye dâl olan li yerhame şîğa-23sı mefhûm murad olundu isti'âre-i tebe'yye oldu **Ta'birü'l-isti'âreti fi'l-ḥurûfi /128^b/ 1 fi ḡavlihi te'âlâ** **وَأَصَلِّبَنَّكُمْ فِي جُدُوعِ النَّخْلِ**⁴³ İsti'lâ-i muṭlaḡ zarfiyye-i muṭlaḡiyye[ye] teşbîh 2 olundunda tertîb-i muṭlaḡda teşbîhde mübâlaḡa olundu isti'lâ-i muṭlaḡ zarfiyye-i 3 talâḡa cinsinden iddi'â olundu ke'enne müşebbehün bih dâl olan zarfiyye-i muṭlaḡa isti'lâ-i 4 muṭlaḡ mefhûm için isti'âre olundu ke'enne zarfiyye-i muṭlaḡa zîkr olundu isti'lâ-i 5 muṭlaḡ murâd olundu isti'âre-i aşliyye oldu bu isti'âre teb'an isti'lâ-i cüz'yye zarfiyye-i 6 cüz'yye teşbîh olundunda tertîbde (*tertîb-i cüz'yyede*) teşbîhde mübâlaḡa olundu isti'lâ-i cüz' 7 zarfiyye-i cüz'yye cinsinden iddi'â olundu müşebbehün bih (*bi'l-muṭâbaḡa*) dâl olan zarfiyye-i cüz'yye isti'lâ-i 8 cüz'î mefhûm için isti'âre olundu ḥâricde zarfiyye-i cüz'yyeye dâl olan 9 fi lafz[ı] (*1 isti'lâ-i cüz'î mefhûm için 3 isti'âre olundu 4 müşebbehün bihe dâl olan fi 5 kelimesi zîkr olundu 6 andan isti'lâ-i cüz'î ma'nâsı 7 ḡaşd olundu ṣaḡḡ ṣaḡḡ*) zîkr olundu isti'lâ-i cüz'yyeye dâl olan 'Alî merhûm⁴⁴ murâd olundu 10 isti'âre-i tebe'yye oldu **Ta'birü'l-isti'âre et-tebe'yye fi'l-ḥurûfi fi ḡavlihi** **وَحَزَنًا فَيَرْغَبُونَ لِيَكُونَ لَهُمْ عَدُوًّا وَحَزَنًا**⁴⁵ **هَٰكَذَا** Fi'linden maṭlûn olmayan 12 şey'-i muṭlaḡuñ fi'l-i muṭlaḡ üzerine tertîbi ta'lîl-i muṭlaḡ ḡarziyyeye teşbîh 13 olundunda tertîb (*-i muṭlaḡda*) de ve talebden

⁴² "Allah rahmet etsin" anlamında Arapça ibâre.

⁴³ ve le uşallibennekum fî cüzün naḡli: "mutlaka sizi hurma dallarına asacağım" Tâ Hâ 20/71.

⁴⁴ Âyette Musa'ya inandıkları için Firavun'un hurma dallarına astırmakla tehdit ettiği büyücülerle, Hz. Muhammed'in peygamberliğini kabul ettiğinden eziyetlere maruz kalan Ali eşleştirilmiştir.

⁴⁵ Felteḡataḡû âlu Firavne li yekûne lehum 'aduvven ve ḡazenen: "Nihayet Firavun ailesi kendilerine düşman ve üzüntü kaynağı olacak olan o çocuḡu bulup aldı" el-Kasas 28/8.

şoñra huşulde teşbihde mübâlağa olundı fi'clinden 14 olmayan şey'-i mutlakıñ fi'cl-i mutlak üzzerine tertibi ta'lıl-i mutlakı ğarziyye cinsinden 15 iddi'â olundı ke'enne müşebbehün bih dâl olan ta'lıl-i mutlakı-i 'arziyye fi'clinden mañlûb 16 olmayan şey'-i mutlakıñ fi'cl-i mutlak üzzerine tertibi mefhûm için isti'âre olundı 17 müşebbehün bih dâl olan ta'lıl-i mutlakı-i 'arziyye zıkr olundı andan fi'clinden mañlûb olmayan 18 şey'-i mutlakıñ fi'cl-i mutlak üzzerine tertibi mefhûm murâd olundı isti'âre-i 19 aşliyye oldı bu isti'âreye teb'ân iltikâtdan mañlûb olmayan hüzn-i 'adâvetüñ 20 iltikâţ üzzerine tertibi ta'lıl-i cüz'iyye teşbih olundında talebden şoñra 21 huşulde teşbihde mübâlağa olundı iltikâtdan mañlûb olmayan hüzn-i 'adâvetüñ 22 iltikâţ üzzerine tertibi ta'lıl-i cüz'iyye-i 'arziyye cinsinden iddi'â olundı müşebbehün bih 23 dâl olan lâm-ı ta'lıliyye-i 'arziyye iltikâtdan mañlûb olmayan hüzn-i 'adâvetüñ (*be-medde 'd-dâl*)/129^a/ 1 iltikâţ üzzerine tertib-i mefhûm için isti'âre olundı ta'lıl-i 'arziyyeye dâl 2 olan lâm-ı ta'lıl zıkr olundı hüzn-i 'adâvetüñ iltikâţ üzzerine tertibi mefhûm 3 murâd olundı Ta'birü'l-isti'âreti el-ħaķķiyye 'inde's-Sekkākī 'alâ taķķdīri 4 kevní'l-müşebbehün bih muħaķķiķan ħissen hākezā Nahv-i رأيت اسدا يرمى 5 ياخود في الحمام⁴⁶ ya'ni recul-i şucâ' esede teşbih olundında iħlāķda⁴⁷ recul-i 6 şucâ' esed cinsinden iddi'â olundı müşebbehün bih dâl olan esed lafzı 7 recul-i şucâ' mefhûmı için isti'âre olundı ħâricde müşebbehün bih dâl 8 olan esed lafzı zıkr olundı recul-i şucâ' murâd olundı isti'âre-i 9 aşliyye oldı **Ve ta'birhā İzā 'alā taķķdīr kevní'l-müşebbehi muħaķķiķan 'aķlan 10 hākezā** Ķavlühü te'ālā اهدينا الصراط المستقيم⁴⁸ Dīn şırāt-ı müstaķīme teşbih olundı 1 lnda mañlûb-ı vuşulde sebebde dīn-i ħaķķ (*şırāt-ı*) müstaķīm cinsinden iddi'â olundı 12 müşebbehün bih dâl olan şırāt-ı müstaķīm lafzı dīn-i ħaķķ mefhûm için isti'âre 13 olundı ħâricde şırāt-ı müstaķīm lafzı zıkr olundı dīn-i ħaķķ mefhûm 14 murâd olundı isti'âre-i aşliyye oldı muşarraħa oldı Ta'birü'l-isti'âreti 15 'alā taķķdīri kevní'l-lafzı'd-dāli 'ale'l-teşriħi el-bāķiyyeti 'alā remzi'l-16 ħaķķiķiyyi hākezā 'Uhud cebele teşbih olundında bir şeyi bir şey'e rabṭta vesīle 17 olmaķda 'uhuda cebel cinsinden iddi'â olundı müşebbehün bih dâl olan cebel 18 lafzı zıkr olundı 'uhud mefhûmı için isti'âre olundı ħâricde 19 müşebbehün bih dâl olan cebel lafzı zıkr olundı andan (*uhud*) ma'nāsı murâd olundı 20 isti'âre-i aşliyye oldı Ta'birü'l-isti'âreti 'alā taķķdīri kevníhī 21 müste'ârun minh mülāyimi'l-müste'âr li mülāyimi'l-müste'ârun leh hākezā Vüşük bi'l-'uhūd 22 temessük bi'l-cebele teşbih oldında mañlûba ve vuşüle sebebde vüşük 23 bi'l-'uhūd temessük bi'l-cebelüñ cinsinden iddi'â olundı

⁴⁶ Ra'eytü eseden yermī yāħūd fī'l-ħammāmi: "Bir aslanın vurduğunu gördüm yahut hamamda (bir arslan gördüm)" anlamında Arapça bir ibâre.

⁴⁷ Metinde "اهلاك" şeklinde geçmektedir.

⁴⁸ İhdinā'ş-şırâte'l-mustaķīm: "Bizi doğru yola eriştir" el-Fatiha 1/6.

ke'enne müşebbehün bih /129^b/ 1 dāl olan temessük bi'l-cebel vüſûk bi'l-uhüd mefhümü için isti'âre olundu ke'enne 2 müşebbehün bih dāl olan itişâm dāl olan temessük bi'l-cebel vüſûk bi'l-uhüd mefhümü 3 için bi'l-cebel zıkr olundu vüſûk bi'l-uhüd murād olundu isti'âre-i aşliyye oldu 4 bu isti'âre tebe'ân vüſûk bi'l-uhüd mefhümünden müste'âr olan itişâm maşdarından 5 va'taşamū emri müştak kılındı maşdarına tebe'ân şüküven ma'nāsı murād olundu 6 isti'âre-i tebe'iyye oldu **Ta'birü'l-isti'âreti'l-mekniyyeti't-temsiliyyeti 'inde's-selefi** 7 **hâkezâ qavlühü te'âlâ** ⁴⁹أَقْرَبُ حَقِّ عَلَيْهِ كَلِمَةُ الْعَذَابِ kelimetü'l-azābına dāl olduğu dünyâda anlaruñ 8 azāba müsteħaklıklarından müntezi' hey'et-i zihinde anlaruñ ahîretde nâra dâhil 9 olmalarından müntezi' hey'ete teşbîh olundunda taħaqquk-ı vuķūda müşebbehün bih dāl olan 10 hey'et-i evveli hey'et-i şāniye cinsinden iddi'â olundu zihinde müşebbehün bih dāl olan 11 efemen ĥaqqā 'aleyhi kelimetü'l-azābi zıkr olındı yine müşebbeh murād oldu zihindeki 12 müşebbehün bihüñ mülāyim olan efānet tenekķuz min fi'n-nār ile zihindeki isti'âreye 13 remz işāret oldu **Ta'birü'l-isti'âreti'l-mekniyyeti'l-müfredeti 'alā mezhebi** 14's-selefi **hâkezâ** **Qavlühü naṭākatü'l-ħāl(de)** ĥāl zihinde muzmer şaḥş-ı insāniyyeye (*1 Zihinde ĥāl bir şaḥş-ı 2 insāniyye teşbîh olundu 3 ifāde-i merāmda ĥāl şaḥş-ı 4 insāni cinsinden iddi'â 5 olundu zihinde şaḥş-ı 6 insāni lafzı ĥāl mefhümü 7 için isti'âre olunup 8 bu isti'âre zihinde tayy 9 olundu ĥāricde ĥāl 10 zıkr olındı yine ĥāl murād 11 olundu neden bilelüm zihinde ĥāl şaḥşa teşbîh olunup 12 şaḥş-ı insāni lafzı ĥāl mefhümüçün müste'âr oldu 13 naṭāka fi'l-inūñ ĥāle isnādından bilmedük zīrā 14 ĥāl nuṭķ itmez şaḥş-ı insāni nuṭķ ider 15 bu isnād mecāz-ı aķlī isti'âre-i 16 taḥyīleyye ve isti'âre-i mekniyyenūñ 17 qarīnesidür*) teşebbüh olundunda isti'fāde-i ma'nāda teşebbüh mübālağa olundu 16 ĥāl şaḥş-ı insāniyye cinsinden (*ifāde ve*) iddi'â olundu müşebbehün bihüñ lafzı 17 metruk mermüzün ileyh müşebbeh mefhüm için isti'âre olundu hezihü tayyoldı 18 ĥāricde müşebbeh zıkr olundu yine müşebbehün bih murād olundu isti'âre-i mekniyye oldu 19 müşebbehün bihüñ mülāyim olan naṭākatu lafzı müşebbeh isnādla zihindeki isti'âre-i 20 bi'l-kināyeye remz ve işāret olundu isti'âre-i taḥyīliyye oldu **Ta'birü'l-21 isti'âreti'l-mekniyye 'alā mezhebi's-Sekkākī hâkezâ** Zihinde ĥāl 22 şaḥş-ı insāniyyeye teşebbüh olundunda isti'fāde-i ma'nāda ĥāl 23 şaḥş-ı insāniyyeye cinsinden iddi'â olundu anuñ efrādından bir ferd /130^a/ 1 itibār olundu müşebbehün bih dāl olan ĥāl lafzı müşebbehün bih iddi'â'ı için isti'âre olundu 2 ĥāricde ĥāl lafzı zıkr olundu ĥaķīkat-i ĥāl (*1 iddi'âda şaḥş-ı insāna şaḥḥ şaḥḥ*) murād olundu isti'âre-i mekniyye 3 oldu ba'dehu isti'ârede teşbîh iddi'ānuñ zihinde ĥayālūñ münteza'âtından ĥāşıl olan

⁴⁹ Efe men ĥaqqā 'aleyhi kelimetü'l-azābi: "Hakkında azāb sözü gerçekleſenler" Ez-Zümer 39/19.

4 nuṭḡ-ı mevhûm nuṭḡ-ı muḥakḡkaḡa teşebbüh olundında ifâde-i ma'nâda teşebbühde mübâlağa olundu 5 nuṭḡ-ı mevhûm nuṭḡ-ı muḥakḡkaḡa cinsinden iddi'â olundu ke'enne nuṭḡ-ı muḥakḡkaḡa nuṭḡ-ı 6 mevhûm mefhûm için isti'âre olundu ke'enne nuṭḡ-ı muḥakḡkaḡa zıkr olundu nuṭḡ 7 murâd olundu isti'âre-i taḥyîliyye oldu bu isti'âreye teb'ân nuṭḡ-ı mevhûm mefhûmından (*1 mevhûm mefhûmı şahh*) 8 müste'âr olan maşdarından naṭâkatu fi'li müştak kılındı evhemet (*1 nuṭḡ-ı tevehhûmî ma'nâsı murâd 2 olundu*) ma'nâsı 9 murâd olundu isti'âre-i tebe'iyye oldu Ta'birü'l-mekniyye 'alâ mezhebi'l-Ḥatîb hâkezâ 10 Zihinde müzmer muḡadder olan hâl şahş-ı insâniyyeye teşebbüh olundu teşebbühde mübâlağa 11 olundu hâl şahş-ı insâniyye cinsinden iddi'â olundu (*1 Bu teşbîh-i iddi'â zihinde 2 bir taşarrufdur ki bu taşarrufa 3 Ḥatîb isti'âre-i bi'l-kinâye 4 tesmiye eder şahh şahh*) isti'âre-i mekniyye 12 oldu müşebbehün bihüñ mülâyim olan naṭâkatu lafzı müşebbeh isnâdiyla zihinde 13 olan isti'âre-i bi'l-kinâyeye remz ve işâret olundu isti'âre-i taḥyîliyye oldu 14 Ta'birü'l-isti'âreti'l-müfredi fi kavlihi te'alâ ⁵⁰حَتَمَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ hâkezâ 15 Kâfirlerüñ kulûbları üzerinde ḡaḡdan mâni' olan ḡalâlet-i iḡdâneşi ḡatem (*1 ḡateme şahh*) 16 teşebbüh olundında nüfûz şüretinde olan şey' nüfûzdan men'ce teşebbühde teşebbühde 17 mübâlağa olundu müşebbehün bih dâl olan iḡdâs-ı ḡalet müşebbehün bih olan ḡatem 18 cinsinden iddi'â olundu ke'enne müşebbehün bih dâl olan ḡatem lafzı müşebbeh 19 mefhûm için isti'âre olundu ke'enne ḡatem lafz zıkr olundu müşebbeh 20 olan iḡdâs-ı ḡalet ma'nâsı murâd olundu isti'âre-i aşliyye oldu 21 bu isti'âreye teb'ân iḡdâs-ı ḡalet mefhûmından müste'âr olan 22 ḡatem maşdarından ḡateme fi'li müştak kılındı maşdarına teb'ân iḡdâs-ı 23 ḡalet ma'nâsı murâd olundu isti'âre-i tebe'iyye oldu Tâ'birü'l-isti'âreti'l- /130b/ 1 mekniyye i'nni't-temsîliyye fi'l-âyeti'l-mezkûreti hâkezâ Kâfirlerüñ kulûbları 2 üzerine ḡaḡdan men' olan ḡaletüñ ḡulûlünden ḡaşıl olan hey'eti 3 özünde ḡatemüñ vukûndan ḡaşıl olan hey'ete teşebbüh olundında nüfûz şürında 4 olan şey'i nüfûzundan men'ce hey'et-i evveli hey'et-i sâniyye cinsinden iddi'â olundu 5 hey'et-i sâniyye bi'l-muṭâbaḡa dâl ḡatemallahu nazm-ı hey'et-i hey'et-i evveli mefhûmı 6 için isti'âre olundu ḡâricde hey'et-i sâniyye bi'l-muṭâbaḡa dâl olan ḡatemallahu 7 nazm-ı şerîfî zıkr olundu andan hey'et-i evveli mefhûmı murâd olundu isti'âre-i 8 temsiliyye oldu

Temme eṭ-taḡrîru bi-'avnillahi'l-mülki'l-Vehhâb 9 el-Ḳadîri 'an yedi aḡḡari't-ḡullâb Muḡammed ibn Memiş bin Muḡammed 10 el-Begşehrî fi medîneti Ḳara Ḥişâr vaḡti't-taḡşîl 11 vaḡtü'd-ḡuḡavî fi yevmi'l-eḡad mine'r-Receb sene 12 elfe ve mâ'în ve ḡams ve şeleşün

⁵⁰ Ḥatemallâhü 'alâ kulûbihim: "Allah, onların kalplerini mühürledi" el-Bakara 2/7.

1 *Az̄f̄arü'l-meniyyeti nisbet-i befulāni 'abdü'l-cumhūr*⁵¹

2 *Mütekellim az̄f̄ar karīne zihinde muzmer-i muḳadder olarak mevti teşbīh-i seb'u teşbīh eyledi fāḫr u galebede mev't seb'u cinsinden iddi'ā eyledi seb'u mev't için 3 isti'āre eyledi mev'ti zikr eyledi gene mev'ti murād eyledi bu teşbīh ve isti'āre zihindedür bu isti'āre-i mekniyyedür bundanşoñra müşebbehün bihüñ mülāyimi 4 olan az̄f̄ar lafzına müşebbeh olan meniyyete izāfet ile remz ü işāret eyledi bu isti'āre-i taḫyīliyyedür ve ammā 'inde's-Sekkākī 5 şā'ir lafz-ı az̄f̄ar karīnesiyle meniyyeyi seb'u cinsinden iddi'ā eyledi biri ferd-i müte'ārriḳ biri ferd-i ğayr-i müte'ārriḳ ḫāricde müşebbeh ferd-i ğayr-i müte'ārriḳ olan meniyyeyi zikr eyledi müşebbehün bih ferd-i müte'ārriḳ 7 olan seb'u iddi'āyı murād eyledi bu mekniyyedür bundanşoñra seb'uñ levāzımından olan ez̄f̄arı ihtirā' eyledi ḫāricde müşebbehün bih olan az̄f̄ar-ı 8 muḫaḳḳıḳayı zikr eyledi müşebbeh olan az̄f̄ar-ı mevhümeyi murād eyledi lafz-ı az̄f̄arı meniyyeye izāfet ile remz ü işāret eyledi 9 bu taḫyīliyyedür 'inde'l-Ḥatīb az̄f̄ar karīnesiyle mütekellim zihinde muzmer olarak meniyyeyi seb'ua teşbīh eyledi bu teşbīh isti'āre bi'l-kināye 10 dür bundanşoñra seb'uñ mülāyimi olan az̄f̄arı meniyye için işbāt eyledi bu işbāt isti'āre-i taḫyīliyyedür Muṣṭafā*

⁵¹ *Halkın ölümün pençelerini bir insana nisbet etmesi.*